

ΚΑΓΚΕΛΛΑΡΙΑ ΤΩΝ ΣΦΑΚΙΩΝ: Η ΠΡΩΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΗΜΕΝΗΣ ΚΡΗΤΗΣ (1821)

Του Δρος Κωνστ. Γ. ΓΑΛΑΝΟΠΟΥΛΟΥ

Δικηγόρου

Α. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο αγώνας της ελληνικής ανεξαρτησίας (1821-1833) οριοθετεί την πρώτη περίοδο της συνταγματικής ιστορίας της νεότερης Ελλάδας.¹ Μετά την κήρυξη της ελληνικής επανάστασης οι Πρόκριτοι και οι Καπεταναίοι τόσο στην ηπειρωτική, όσο και στην νησιωτική Ελλάδα άρχισαν να ιδρύουν Τοπικές Αρχές για την πολιτική διοίκηση του αγώνα,² ενώ λίγο αργότερα η επαναστατημένη Ελλάδα ενδυόταν το μανδύα της συντεταγμένης πολιτείας, τον οποίο συνέχισε να φέρει μέχρι την άφιξη του Καποδίστρια.

Αρχικώς με το Πολίτευμα της Επιδαύρου (1822), εν συνεχεία με το Νόμο της Επιδαύρου (1823) και αργότερα με το Πολιτικό Σύνταγμα (1827), το ελληνικό έθνος, ενστερνιζόμενο τα κηρύγματα της γαλλικής επανάστασης για ελευθερία και δημοκρατία, χάραζε την πορεία του προς την ανεξαρτησία. Μετά την δολοφονία του Καποδίστρια και ενώ η ελληνική ανεξαρτησία είχε διεθνώς αναγνωρισθεί, ψηφίσθηκε το Ηγεμονικό Σύνταγμα (1832), το οποίο καθιέρωνε την συνταγματική μοναρχία, αλλά ουδέποτε εφαρμόστηκε, διότι οι «προστάτιδες» Δυνάμεις επέβαλαν στο νεογενές ελληνικό κράτος την απόλυτη μοναρχία.³

Οι Τοπικές επαναστατικές Διοικήσεις δεν καταργήθηκαν από το Πολίτευμα της Επιδαύρου, αλλά απλώς υπήχθησαν στην εξουσία της Εθνικής Διοίκησης.⁴ Όσες δηλαδή Διοικήσεις εξακολούθουσαν τότε να υπάρχουν, θα λειτουργούσαν πλέον στο πλαίσιο του πανελλαδικού πολιτεύματος. Όμως, ο μετέπειτα βίος τους υπήρξε βραχύς. Επειδή οι Γε-

1. Βλ. Χ.Γ. Σγουρίτσα: *Συνταγματικόν δίκαιον. Τόμ. Α' (1962), σ. 117. Κ.Α. Γεωργόπουλου: Επίτομο συνταγματικό δίκαιο. 12η έκδ. (2001), σ. 173.*

2. Βλ. Σγουρίτσα: *Ό.π., σ. 118-121 Γεωργόπουλου: Ό.π., σ. 173-175: Απ. Β. Δασκαλάκη: Οι τοπικοί οργανισμοί της Επανάστασης του '21 και το Πολίτευμα της Επιδαύρου. Έκδ. νέα (1980), σ. 17 επ.*

3. Βλ. Σγουρίτσα: *Ό.π., σ. 121 επ. Γεωργόπουλου: Ό.π., σ. 175 επ.*

4. *Προσωρινόν Πολίτευμα της Ελλάδος (1.1.1822), άρθρο ρα'.*

ρουσίες της Πελοποννήσου και της Δυτικής Χέρσου Ελλάδος και ο Άρειος Πάγος της Ανατολικής Χέρσου Ελλάδος, δηλ. οι ισχυρότερες Τοπικές Διοικήσεις, παρακώλυαν με την λειτουργία τους την πρόοδο της δημόσιας οικονομίας, η Β' Εθνική Συνέλευση κατάργησε με ψήφισμα όλες τις τοπικές διοικήσεις και υπήγαγε απ' ευθείας στην Εθνική Διοίκηση τους λαούς τους.⁵

Ενώ στην ελεύθερη Ελλάδα καταργούνταν οι Τοπικές Διοικήσεις, η Κρήτη, η οποία συμμετείχε με παραστάτες στην Εθνική Βουλή, προσπαθούσε με τη συνδρομή της Εθνικής Κυβέρνησης να οργανώσει πολιτικά τον αγώνα της. Το πρώτο επαναστατικό της πολιτεύμα είχε ήδη αποτύχει και η νήσος όδευε προς δεύτερη διοργάνωση.⁶ Παρά τον ηρωισμό των Κρητικών και τα αλλεπάλληλα κτυπήματα, που είχαν καταφερθεί στον εχθρό, τα πράγματα στη νήσο εξακολουθούσαν να είναι ρευστά. Οι Τούρκοι διατηρούσαν εκεί ισχυρές δυνάμεις και οι Αιγύπτιοι καραδοκούσαν.

Ο αγώνας των Κρητικών για την αποτίναξη του τουρκικού ζυγού ξεκίνησε μαζί με τους αγώνες των λοιπών Ελλήνων για την ελευθερία και συμβάδισε με αυτούς μέχρι το 1830, που η Κρήτη παραχωρήθηκε στον ηγεμόνα της Αιγύπτου. Ο αγώνας της περιόδου αυτής αποτελεί μέρος του αγώνα της ελληνικής ανεξαρτησίας, οι δε κρητικές Πολιτικές Διοικήσεις συνιστούν πλευρές της ελληνικής συνταγματικής ιστορίας.

Η κρητική επανάσταση του 1821 υποκινήθηκε από τους Σφακιανούς, η δε διοίκηση του αγώνα ανατέθηκε σε Περιφερειακή Πολιτική Αρχή, που έλαβε την ονομασία Κεγκελλαρία των Σφακίων. Η Πολιτική αυτή Αρχή, η οποία αποτέλεσε την πρώτη Διοίκηση της επαναστατημένης Κρήτης, μελετάται εν συνεχεία. Εξετάζονται ειδικότερα οι πρωτεργάτες, οι συνθήκες υπό τις οποίες δημιουργήθηκε και λειτούργησε, η ίδρυση και η οργάνωσή της, η συμβολή της στον αγώνα και η πορεία της.

Β. ΣΦΑΚΙΑ ΚΑΙ ΣΦΑΚΙΑΝΟΙ

Τα Σφακιά, δηλαδή η νότια πλευρά των Λευκών Ορέων (της τότε Μαδάρας), περιοχή βραχύδης και απόκρημνη, υπήρξαν κατά την τουρκοκρατία άντρο επαναστατών και καταφύγιο για κάθε καταδιωκόμενο. Η δυτική πλευρά των Σφακίων ήταν απάτητη, οι ανατολικές ακτές δύσβατες και η μοναδική είσοδος (από την πλευρά των Χανίων) μπορούσε εύκολα να φυλαχθεί. Οι Σφακιανοί, άνθρωποι αγέρωχοι, υπερήφανοι, γενναίοι και εμπειροπόλεμοι αγαπούσαν με πάθος τον τόπο τους και είχαν για κάστρα τους τα απρόσιτα οροπέδια των Λευκών Ορέων και για δρόμους απόκρημνες χαράδρες. Ασχολούνταν δε με την κτηνοτροφία, τη γεωργία, τη ναυτιλία και το εμπόριο και είχαν αποκτήσει σχετική οικονομική δύναμη. Τα προϊόντα των Σφακίων πωλούνταν στις αγορές της Μάλτας, της Αλεξάνδρειας, της Σμύρνης και της Κωνσταντινούπολης, όπου μεταφέρονταν με πλοία των ναυτιλόμενων Σφακιανών.⁷

5. Ψήφισμα Ε'/30 Μαρτ. 1823, σε Α.Ζ. Μάμουκα (Εκδ.): *Τα κατά την αναγέννησιν της Ελλάδος, ήτοι συλλογή των περί την αναγεννωμένην Ελλάδα συνταχθέντων πολιτευμάτων, νόμων και άλλων επισήμων πράξεων, από του 1821 μέχρι τέλους του 1832. Τόμ. Β' (1839), σ. 98.*

6. Βλ. Δασκαλάκη: *Ό.π.*, σ. 85 επ.

7. Βλ. Γ. Ζομπανάκη: *Ο αυστριακός περιηγητής F.W.Sieber στην Κρήτη. Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, 2 (1939), σ. 271-274. Φ. Πουκεβίλ: *Ιστορία της ελληνικής επαναστάσεως. Μετάφρασις νέα συμπληρωμένη. Τόμ. Α' (1901), ανατύπωση, έκδ. Τολίδη (1996), σ. 186. Δ.Α. Κόκκαλου: Η ελληνική επανάσταση. Τόμ. Β' (1932), σ. 458. Ν.Β. Τωμαδάκη: *Τα εν Κρήτη πολιτεύματα. Δελτίον Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας*, 15 (1961), σ. 6-7.*

Η Επαρχία των Σφακίων κατοικούνταν από αμγώς χριστιανικό πληθυσμό και ήταν μάλιστα πυκνοκατοικημένη. Το κέντρο της Επαρχίας ήταν η Χώρα (Καστέλλι), μία κωμόπολη κτισμένη επάνω σε βράχους με διάσπαρτες οικίες στην παραλία, όπου η ακτή σχημάτιζε μικρό λιμένα αποκαλούμενο Λουτρό. Ολόκληρη η Επαρχία ήταν διαιρεμένη σε 12 Καπετανάτα, άλλα με περισσότερα χωριά, άλλα με λιγότερα και άλλα με ένα χωριό. Μεταξύ των γειτονικών Καπετανάτων συνήθως παρεμβάλλονταν μεγάλες χαράδρες, δηλαδή τα Καπετανάτα αποτελούσαν στην πραγματικότητα οχυρώματα. Όταν εισέβαλε ο εχθρός, οι Σφακιανοί αμύνονταν από το ένα οχύρωμα στο άλλο, ενώ στην περίπτωση κατάληψης όλων των θέσεων αποσύρονταν στα απρόσιτα βουνά. Στο καπετανάτο των Σφακίων - ένα από τα 12 Καπετανάτα - υπαγόταν και η Γαύδος. Τον Αρχικαπετάνιο ο Πασάς της Κρήτης συνήθιζε να τιμά με δώρα, ώστε να τον δεσμεύει προς το δικό του συμφέρον. Αν όμως ο Πασάς αντιλαμβανόταν ότι ο αρχικαπετάνιος τηρούσε στάση εχθρική, η ζωή του τελευταίου κινδύνευε.⁸

Από διάφορα στοιχεία προκύπτει, ότι τα Σφακιά είχαν αποκτήσει κοινοτική οργάνωση, τοπική και επαρχιακή,⁹ αφού μάλιστα δεν κατοικούσαν εκεί Τούρκοι. Αναφέρεται, ότι ο Δασκαλογιάννης, γραμματικός του Καστελλίου στα 1750, ανέλαβε στα 1765 την είσπραξη και συγκέντρωση φόρων ως Κετχουντάς (Αντιπρόσωπος ή Πρόεδρος), ενώ δύο χρόνια αργότερα ο αδελφός του Σγουρομάλλης Νικολός εμφανίστηκε με την ίδια ιδιότητα στο Ιεροδικαστικό Συμβούλιο.¹⁰ Οι δύο αδελφοί πρωτοστάτησαν έπειτα στην επανάσταση του 1770, κατά την οποία τα Σφακιά λεηλατήθηκαν και κάηκαν από τους Τούρκους.¹¹ Η ισχυρή τουρκική δύναμη, που εισέβαλε στην Επαρχία κατόρθωσε μετά από συγκρούσεις να διασκορπίσει τους επαναστάτες, αλλά πολλοί από αυτούς ξεκίνησαν κλεφτοπόλεμο από τις βουνοκορφές διεκδικώντας τα εδάφη τους. Οι Τούρκοι, αν και είχαν καταστρέψει τα Σφακιά, δεν αποχωρούσαν, αλλά επιδίωκαν να τα καθυποτάξουν με βαρείς όρους. Δεν απαιτούσαν μόνο την παράδοση των επαναστατών, αλλά και την εγκατάλειψη πολλών προνομίων. Ζητούσαν, μεταξύ άλλων, την παύση των κωδωνοκρουσιών, την μη ανέγερση εκκλησιών και υψηλών κτισμάτων, τη χρησιμοποίηση της καθορισμένης για τους ραγιαδες χριστιανούς ενδυμασίας, τη μη άσκηση δικαστικής εξουσίας από τους Κοινοτικούς Αρχόντες.¹² Τελικά οι Τούρκοι συνέβαλαν τον αρχηγό της επανάστασης Δασκαλογιάννη, ο οποίος ίσως προσφέρθηκε να παραδοθεί με τους οπαδούς του για να κατευνάσει τις άγριες διαθέσεις τους.¹³

Το έτος 1770 εφαρμοζόταν λοιπόν στα Σφακιά Κοινοτικό (Δημογεροντικό) σύστημα. Κατά το σύστημα αυτό, οι Δημογέροντες ή Γέροντες ή Προεστοί φρόντιζαν για τις κοινές υποθέσεις, διένειμαν, εισέπρατταν και απέδιδαν τους φόρους, επέλυαν τις ιδιωτικές διαφορές και αστυνόμευαν την περιοχή τους.¹⁴ Ως τόσο στα Σφακιά την αστυνόμευση είχαν

8. Βλ. Ζομπανάκη: 'Ο.π., σ. 271-273, 278.

9. Ομοίως σε Απ. Ε. Βακαλόπουλου: *Ιστορία του νέου ελληνισμού. Τόμ. Δ' (1973), σ. 405. Πρβλ. Π.Κ. Κριάρη: Ιστορία της Κρήτης (Νέα), από των αρχαιοτάτων μέχρι των καθ' ημάς χρόνων. Τόμ. Β', τεύχ. Α' (1931), σ. 60-61.*

10. Βλ. Βακαλόπουλου: 'Ο.π., σ. 405-406.

11. Βλ. στο αυτό, σ. 406-408. Βλ. επίσης Κόκκινου: 'Ο.π., σ. 459-461. Κριάρη: 'Ο.π., σ. 93-102.

12. Βλ. Βακαλόπουλου: 'Ο.π., 407-408.

13. Στο αυτό, σ. 408. Πρβλ. Κόκκινου: 'Ο.π., σ. 460. Κριάρη: 'Ο.π., σ. 99-100.

14. Πρβλ. Κριάρη: 'Ο.π., σ. 60-61. Βλ. περαιτέρω Ν.Γ. Μοσχοβάκη: *Το εν Ελλάδι δημόσιον δίκαιον επί τουρκοκρατίας (1882). Ανατύπωση, έκδ. Δ.Ν. Καραβία, σ. 92-93. Ν. Σαρρή: Οσμανική πραγματικότητα, συστηματική παράθεση δομών και λειτουργιών. Τόμ. ΙΙ (κ.κ.), σ. 337 επ.*

αναλάβει οι Καπετάνιοι.¹⁵ Αναφέρεται ειδικότερα, ότι οι Δημογέροντες της Επαρχίας μισθοδοτούσαν τους Καπετάνιους και επέβαλαν τους κατά χωρίο αναλογούντες φόρους, τους οποίους καθόριζαν οι εκλεγόμενοι από τους Δημογέροντες Προεστοί.¹⁶ Δημογέροντες δε της επαρχίας αναδεικνύονταν προφανώς οι ισχυρότεροι των Σφακίων, δηλ. οι πλοίαρχοι της Χώρας και οι άλλοι εύποροι. Η συνέλευση των Δημογερόντων αυτών διέθετε σφραγίδα και φαίνεται, ότι αποτελούσε το «Κοινόν»,¹⁷ στο οποίο δάνειζαν οι εύποροι για την αγορά όπλων και πολεμοφοδίων κατά την κρητική επανάσταση του '21.¹⁸

Οι Κοινοτικές Αρχές των Σφακίων φαίνεται, ότι ήταν αρμόδιες να επιβάλλουν οι ίδιες ποινές στους Σφακιανούς, ακόμη και σε περίπτωση εγκληματικής ενέργειας κατά Τούρκου. Στην παρατήρηση αυτή οδηγούν τα ίδια τα λόγια κάποιου Σφακιανού Οπλαρχηγού, ο οποίος, λίγο πριν η επανάσταση εκραγεί, εμφάνιζε παραπλανητικά στους Τούρκους την αποστολή του ως εξής: «Με εδιώρισαν οι Γέροντες του Καστελλιού μας και ήλθα εδώ με ολίγους τινάς να βαστώ την ευταξίαν των εδικών μας (Σφακιανών δηλ.) και αν έως τώρα επείραξε κανείς των ή ήθελε πειράξει ρις τα ιδικά σας χωρία να μου γράφετε να τους πιάνω και να τους στέλνω των Γερόντων μας να τους παιδεύουν...».¹⁹

Κατά τους Σφακιανούς η Επαρχία τους ήταν φόρου υποτελής στη Βαλιδέ Σουλτάνα (Βασιλομήτορα) και δεν υπαγόταν σε κανένα Πασά της νήσου, αλλά απ' ευθείας στον Ντεφτερντάρη (Οικονομικό Διευθυντή) Ηρακλείου.²⁰ Οι Σφακιανοί θεωρούσαν μάλιστα, ότι ήταν ασύδοτοι. Αυτά επαναλάμβαναν και όταν αργότερα, το 1889, ανέκυψε στην Κρήτη το βακουφικό ζήτημα. Ισχυρίζονταν δηλαδή, ότι μετά την άλωση της νήσου από τους Τούρκους, τα Σφακιά δωρήθηκαν από τον Σουλτάνο στη μητέρα του, η οποία τους άφησε ασύδοτους. Ο ισχυρισμός τους όμως αυτός δεν ευδοκίμησε. Το τουρκικό υπουργείο βακουφίων αντέταξε, ότι η Επαρχία τους ήταν βακουφική και εστάλη στη Γενική Διοίκηση Κρήτης αντίγραφο του αφιερωτήριου τίτλου.²¹ Σύμφωνα με τον τίτλο αυτό, όταν υποτάχθηκε η Κρήτη στους Τούρκους τα Σφακιά δόθηκαν ως τιμάριο στον Τούρκο Αρχιστράτηγο Ντελή ή Γαζή Χουσεΐν, ο οποίος το 1659 με ιεροδικαστική πράξη τα αφιέρωσε στις ιερές πόλεις Μέκκα και Μεδίνα.²²

Ως αφιέρωμα στη Μέκκα και στη Μεδίνα τα Σφακιά θα ετύγγαναν ασφαλώς ιδιαίτερης μεταχείρισης από τους Τούρκους και θα απολάμβαναν ορισμένες ελευθερίες και ασυδοσίες στο πλαίσιο σχετικής αυτοτέλειας,²³ καθ' όσον κατά το ιερό δίκαιο των μουσουλμάνων το Βακούφι θεωρούνταν πράγμα θείο. Η δημιουργία Βακουφίων βασιζόταν μάλιστα στο Κοράνι, το οποίο παρακινεί τους μουσουλμάνους να αφιερώνουν περιουσία για την εκπλήρωση θεάρεστου σκοπού.²⁴ Τον θείο χαρακτήρα του Βακουφίου προφα-

15. Πρβλ. Κριάρη: 'Ο.π., σ. 61.

16. Βλ. στο αυτό, Προσθήκαι και επεξηγήσεις, Μέρος Α', σ. 8.

17. Βλ. Τωμαδάκη: 'Ο.π., σ. 11.

18. Βλ. Γρ. Παπαδοπειράκη: *Ιστορία των Σφακίων, ήτοι μέρος της κρηπικής ιστορίας... (1888)*, σ. 173, 234.

20. Ζομπανάκη: 'Ο.π., σ. 271. Για το αξίωμα του Ντεφιερντάρη και τους Επαρχιακούς Ντεφιερντάρηδες, βλ. Σαρρή: 'Ο.π., σ. 24 επ., 37.

21. Κριάρη: 'Ο.π., Προσθήκαι και επεξηγήσεις, Μέρος Α', σ. 6-7.

22. Βλ. στο αυτό, σ. 34-35. Βακαλόπουλου: 'Ο.π., σ. 405.

23. Πρβλ. Κριάρη: 'Ο.π., σ. 60. Βακαλόπουλου: 'Ο.π., σ. 405.

24. Βλ. Δ. Θ. Σιάτρα: *Οι αγοραπωλησίες ακινήτων στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα (1992)*, σ. 56 σμ. 45.

Ευγενία Γ. Αθανασοπούλου
(1916-1992 μ.Χ.)

Γεώργιος Κ. Αθανασόπουλος
(1916-1983 μ.Χ.)

ΔΗΜΟΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΟΦΑΔΩΝ

Αθήναι, Ιούνιος 1997

νώς θα επικαλέστηκε στους Σουλτάνους η μουτεβελίνα (σύζυγος Μουτεβελή, δηλ. Επιπτάτη Βακουφίου)²⁵ Φατμά Χατούν, όταν μεσολάβησε στα 1760 και επέτυχε την έκδοση αλληπάλληλων φερμανίων και χατίων (διαταγών), τα οποία ανακούφιζαν τους Σφακιανούς και τους παρείχαν ορισμένες ελευθερίες.²⁶

Πέρα όμως από τα προνόμια, που παραχωρούνταν στους Σφακιανούς, τον ελεύθερο βίο τους εξασφάλιζε η ορεινή δύσβατη Επαρχία τους σε συνδυασμό με την ανδρεία, την επιμονή, το πάθος για τον τόπο τους και την εμπειρία τους στη χρήση των όπλων. Τα Σφακιά ήταν μία φωλεά ανυπότακτων πολεμιστών. Σε όλες τις οικίες υπήρχαν όπλα. Οι Γούρκοι απέφευγαν να τους ενοχλούν διότι φοβούνταν τα σκληρά αντίποινα.²⁷ Γνώριζαν καλά, ότι οι Σφακιανοί ήταν επικίνδυνοι και ότι μπορούσαν να προκαλέσουν αναπάντεχη καταστροφή. Αν και τα Σφακιά καταστράφηκαν με την επανάσταση του Διακαλογιάννη, οι Σφακιανοί σύντομα επούλωσαν τις πληγές τους και επανήλθαν στον ελεύθερο βίο τους. Οι ξένοι επισκέπτες τους θαύμαζαν. Άλλος έγραφε, ότι είναι ευχάριστο να βλέπει κανείς τους εύπορους Σφακιανούς να φέρουν τουρμπάνια και σαρίκια από λεπτότατη μουσελίνα τις Κυριακές και τις εορτές.²⁸ Άλλος παρατηρούσε, ότι οι Σφακιανοί, ήταν και φορολογούμενοι, ποτέ δεν θεωρήθηκαν υπήκοοι της Πύλης.²⁹ Αναφέρεται μάλιστα, ότι ο Σφακιανός ποτέ δεν οδηγούνταν σε αγγαρεία και ότι αν κατά λάθος αγγαρευόταν, απαλλασσόταν αμέσως μόλις δήλωνε ότι είναι Σφακιανός.³⁰

Τα Σφακιά ήταν κατά την τουρκοκρατία «κράτος εν κράτει»,³¹ όπως η Μάνη στην Πελοπόννησο και στην Ήπειρο το Σούλι. Οι Σφακιανοί δεν υποβλήθηκαν ποτέ στον τουρκοτικό ζυγό.³² «Η περιφέρεια των Σφακίων», έγραφε ο Πουκεβίλ, «είναι από αμνημονεύτων χρόνων ελευθέρα και αυτόνομος ή διεπομένη υπό ιδίων νόμων».³³

25. Για το δεσμό του Μουτεβελή βλ. στο αυτό, σ. 58 σημ. 51.

26. Βλ. Βακαλόπουλου: 'Ο.π., σ. 405.

27. Βλ. Ζομπανάκη: 'Ο.π., σ. 272.

28. Στο αυτό, σ. 278.

29. Βλ. Παπαδοπειράκη: 'Ο.π., σ. 197.

30. Στο αυτό.

31. Στο αυτό.

32. Ζομπανάκη: 'Ο.π., σ. 271.

33. Ιδίου: 'Ο.π., σ. 186.

- Σημείωση: το άρθρο είχε παραδοθεί προς δημοσίευση προ μηνών.